

*Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper*
Prihvaćeno: 1. travnja 2015.

dr. sc. Branimir Menduš
Filozofski fakultet u Splitu
Branimir.Mendes@ffst.hr

POČETCI INSTITUCIJSKOG PREDŠKOLSKOG ODGOJA U HRVATSKOJ I NJEGOVA TEMELJNA OBILJEŽJA

Sažetak: *Modernizacijske promjene koje su zahvatile hrvatsko društvo u drugoj polovini 19. stoljeća utjecale su na zapošljavanje velikog broja žena izvan kućanstva. Ta je činjenica uvjetovala otvaranje dječjih zabavišta kao specifičnih ustanova za predškolsku djecu. Prva takva ustanova na našim je prostorima osnovana 1869. godine u Zagrebu. Uslijedilo je njihovo otvaranje i u drugim hrvatskim krajevima. Otvaranje prvih ustanova za predškolsku djecu privuklo je pozornost domaćih pedagoga koji su o toj tematici počeli objavljivati radove. Početak rada prvih zabavišta doveo je i do otvaranja jednogodišnjeg tečaja za obrazovanje zabavišnih učiteljica u šk. god. 1880/81. Sve navedeno ukazuje na činjenicu da je nacionalna predškolska praksa išla ukorak s europskim iskustvima u koncipiranju institucijskog predškolskog odgoja.*

Ključne riječi: *Hrvatska, 19. stoljeća, dječja zabavišta, hrvatska pedagoška misao, odgojna praksa, zabavišna učiteljica, profesionalni razvoj*

1. Uvod

Povijest pedagogije bogata je različitim pravcima, idejama i koncepcijama o odgojnim nastojanjima u ranom djetinjstvu. Različite pedagoške koncepcije koje su se javile tijekom minulih vremena posebnu su pozornost posvećivale odgoju male djece u izvanobiteljskim uvjetima (institucijskom kontekstu). Rano djetinjstvo¹, kao specifično razdoblje u životu svakog pojedinca, privlačilo je tijekom povijesti pozornost brojnih mislioca. Dugi niz godina razvojna je psihologija pod tim pojmom podrazumijevala isključivo razdoblje tjelesnog i psihičkog razvoja djeteta. Noviji istraživački pristupi, pored navedenog, obuhvaćaju i povijesni, društveni i kulturni kontekst tog životnog razdoblja (Lenzen, 1989, prema Gudjons, 1994). Djetinjstvo se shvaća kao složeni sociokulturni i pedagoški kompleks odnosno *prostor izručen mnoštvu socijalnih sila, uređenja i ustanova* (usp. Gudjons, 1994).

Zahvaljujući nastojanjima francuskog istraživača Phillipea Arièsa danas nam je poznat položaj djeteta u društvu tijekom minulih stoljeća. Kroz njegovu detaljnu analizu povijesti djetinjstva (usp. Aries, 1967; 1989), koje promatra kroz način predstavljanja djece u likovnim djelima (slikarstvu), može se pratiti *otkrivanje djetinjstva*. Prije pojave industrijskog društva djeca su, u trenutku kad su postigla senzo-motornu i verbalnu zrelost, pripadala svijetu odraslih. Rađanjem građanskog društva javlja se poseban senzibilitet prema djetetu općenito a napose prema djetetu rane dobi (usp. Arijes, 1989; Giesecke 1993). Izgradnjom građanskog društva javljaju se dva potpuno nova afektivna stava prema djetinjstvu. Prvi stav Ariès naziva tetošenjem i smatra da proizlazi iz jednog stava prema djetetu prema kojem je ono milo, jednostavno i šaljivo. Drugi stav proizlazi iz osjećaja razdraženosti, iz doživljaja djeteta kao neke smetnje u obavljanju poslova te da tetošenje kvari dijete tijekom njegova odrastanja. Slike o djetetu tijekom vremena mijenjale su se i usavršavale. U literaturi se mogu susresti dvije različite slike: prosvjetiteljska i romantična (usp. Bašić, 2011). U prvoj slici dijete treba disciplinirati i kultivirati, dok u drugoj dijete treba poštovati kao cjelovito biće s njegovim biopsihosocijalnim potrebama. Do suvremenog shvaćanja, koje odgovara onom romantičnom, prijeđen je dugačak put koji nam približe predočava povijest različitih pedagoških ideja i pravaca.

Početne misli o odgoju u ranom djetinjstvu izražene su u djelima antičkih filozofa (Platon, Aristotel). Nekim pitanjima odgoja u ranom djetinjstvu bavio se i Marko Fabije Kvintilijan. Sustav odgoja male djece u obiteljskom kontekstu razradio je Jan Amos Komensky u poznatom djelu *"Informatorij za materinsku školu"*. Problem institucijskog odgoja u ranom djetinjstvu razradili su prije svega Johann Heinrich Pestalozzi, Friedrich Fröbel i Robert Owen. Ideje navedenih

¹Pod pojmom *rano djetinjstvo* u ovom se radu podrazumijeva dob od rođenja do polaska u osnovnu školu.

pedagoga shvaćaju se kao prva faza u razvoju koncepcija predškolskog odgoja a njihovo glavno obilježje su vlastita iskustva stečena u radu s malom djecom (usp. Krstović, 1997). Jan Amos Komensky, Friedrich Fröbel i Marija Montessori, zbog svojih zasluga, s pravom se smatraju klasicima predškolskog odgoja (usp. Bergant, 1968). Nakon prvih sustavnih pedagoških ideja i ostvarenja slijedile su koncepcije Margaret McMillan, sestara Agazzi, Ovidia Decrolya i dr. (usp. Ciranna, 1970; Frabboni, 1974; Zaninović, 1988; Neaum i Tallack, 1997; Lascardies i Hinitz, 2000).

Ključni značaj za institucijsko formiranje predškolskog odgoja imao je Friedrich Fröbel. Godine 1837. osnovao je ustanovu za predškolsku djecu pod nazivom *ustanova za razvoj stvaralačkih motiva i djelatnosti kod djece i mladih* (*Anstalt zur Pflege des Beschäftigungstriebes für Kindheit und Jugend*). Nešto kasnije, točnije 1840. godine navedenu ustanovu preimenovao u *“dječji vrtić”* (*Kindergarten*). Njegove su ideje snažno utjecale na razvoj svjetske (usp. Ciranna, 1970; Frabboni, 1974; Morrison, 1988; Zaninović, 1988; Neaum i Tallack, 1997; Lascardies i Hinitz, 2000) ali i hrvatske predškolske pedagoške misli (usp. Posavec, 2007). Koncept dječjeg vrtića u svojim je počecima bio pozitivno percipiran te je ubrzo krenuo na *osvajanje svijeta* (usp. Engelbrecht, 1986).

Sredinom 19. stoljeća u Europi se, pojavom industrijskog društva, snažno razvijala proizvodnja što je utjecalo na uključivanje velikog broja žena u privredu. Upravo u tom trenutku došlo je do naglog širenja institucijskog predškolskog odgoja (usp. Mitrović, 1980; Engelbrecht, 1986; CERIO/OECD, 1988; Lascardies i Hinitz, 2000). Zahtjev za institucijskim predškolskim odgojem javio se kao odgovor na velike promjene koje su zahvatile obitelj u razdoblju industrijskog društva. S obzirom na činjenicu da su oba roditelja često bila zaposlena izvan kuće, javila se potreba da pojedine ustanove (dječja zabavišta, čuvališta i dr.) preuzmu skrb o djeci dok su roditelji na poslu. Takve ustanove osnivali su pojedinci ili pojedini crkveni redovi. “Privatna inicijativa, a ne državna vlast, pokretač je i organizator prvih predškolskih ustanova i nositelj unapređivanja odgoja predškolske djece u ustanovama i porodici.” (Marinić, 1952, 19).

Tijekom druge polovine 19. stoljeća prve ustanove za predškolsku djecu počinju se otvarati i na hrvatskom nacionalnom prostoru. Institucijski predškolski odgoj u Hrvatskoj nema dugu prošlost kao što ju ima školski podsustav (usp. Miljak, 1986). Današnje predškolske ustanove svoje korijene vuku iz različitih ustanova socijalne skrbi. Ovaj stav zastupaju različiti autori (npr. Došen-Dobud, 1977; Škoda 1984; Lipovac 1985a; Miljak, 1999; Baran i sur., 2011). Činjenica da predškolske ustanove korijene vuku iz ustanova socijalne skrbi imala je velike posljedice na njihov ustroj kao ustanova odgoja i obrazovanja (usp. Miljak, 1999).

2. Društveno-političke prilike u Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. stoljeća

Osnivanje prvih predškolskih ustanova na hrvatskom nacionalnom prostoru vremenski je vezano za drugu polovinu 19. stoljeća. Vrijeme je to burnih društvenih i političkih promjena. Hrvatsko društvo druge polovice 19. stoljeća obilježavaju modernizacijske promjene (usp. Šidak i sur., 1968; Gross i Szabo, 1992). Modernizacija shvaćena kao proces preobrazbe u svim segmentima društvenog života odrazila se, posve razumljivo, i na sustav skrbi o djeci kao i na obrazovanje. Industrijskom revolucijom bilo je omogućeno velikom broju žena, kao i u ostalim europskim državama tog vremena, uključivanje u svijet rada.

Godine 1848., nakon građanske revolucije, zemlje Austro-Ugarske Monarhije, kojima je pripadala i Hrvatska, našle su se u prijelaznom razdoblju. Sve su zemlje postupno, nakon građanske revolucije, prešle iz feudalnog u građansko društvo. Godine 1867. Monarhija je bila podijeljena u dva dijela: austrijski i ugarski, a Hrvatska je pripadala i jednom i drugom dijelu. Pod upravom Beča našli su se Istra, Dalmacija i Vojna krajina, dok su civilna Hrvatska i Slavonija bile pod nadležnošću Budimpešte. Godinu dana nakon donošenja Austro-ugarske nagodbe donesena je Hrvatsko-ugarska nagodba (1868.) odnosno sporazum izaslanstava Hrvatskog sabora i Ugarskog sabora, kojim je uređen položaj Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Kraljevine Ugarske unutar ugarskog dijela Austro-Ugarske Monarhije. Nagodbom je definiran i ustroj središnje vlasti u Hrvatskoj. Na taj su način Ugarski i Hrvatski sabor mogli donositi odgovarajuće zakone. Sukladno tome Hrvatska je dobila, između ostalog, samostalnost odlučivanja u školskom sustavu. Time je postignuto da Hrvatska može donekle samostalno kreirati svoj školski sustav a da pri tome ne ovisi o Beču i Budimpešti.

3. Reguliranje predškolske djelatnosti

Reguliranje predškolske djelatnosti moguće je pratiti kroz dva aspekta: (a) normativno reguliranje tj. reguliranje putem zakona i propisa te (b) programsko (kurikulsko) reguliranje.

Počeci reguliranja djelatnosti institucijskog odgoja u ranom djetinjstvu na hrvatskim prostorima datiraju od 1874. godine, kada je donesen prvi normativni dokument pod nazivom *Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*.² Sastoji se od 195 članaka razvrstanih

2 Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, *Odjel za bogoštovje i nastavu* (1874). Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Službeno izdanje. Zagreb: Narodna tiskara dr. Ljudevita Gaja. Reprint izdanje objavljeno je u knjizi Matijević, M., ur. (1994), *Prilozi razvoju pluralizma u odgoju i školstvu*, Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

u devet cjelina: Obćenite ustanove, Ob općoj pučkoj školi, O građanskoj školi, O preparandijah, O produžnom obrazovanju učitelja, O privatnih pučkih školah, Ob učiteljnih na javnih pučkih školah, Ob upravi pučkih školah, Zaglavne ustanove). Na snagu je stupio početkom školske godine 1875/76.

U glavi IV, članak 76, alineja druga Zakona ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji navodi potreba osnivanja zabavišta: „Osim toga mora uza svaku mušku preparandiju za praktičnu vježbu u gospodarstvu biti dovoljno prostran vrt i gumbalište, a uza svaku žensku preparandiju zabavljaliste.“ Ovo je prvi put u povijesti hrvatskog školstva da se u zakonskom dokumentu spominje ustanova za djecu rane dobi.

Drugi značajan dokument za reguliranje predškolske djelatnosti predstavlja *Naredba ob ustrojstvu zabavišta* donesena 1878. godine.³ U dokumentu se obrazlaže djelatnost, ustrojstvo, sadržaj i djelokrug rada zabavišta kao odgojnih ustanova. Na samom početku dokumenta (prvi paragraf) zabavište se definira kao „odgojilište djece, na polazak škole jošte neobvezne.“⁴ U istom se dokumentu definira i njihova zadaća da: „kućno odgajanje djece potpomaže i nadopunjuje te da ju pripravlja za školsku obuku primjerenim razvijanjem sila tjelesnih i duševnih.“⁵ Ovako shvaćeno zabavište kao ustanove za odgoj predškolske djece, kao i navedeni zadatak, može se smatrati za ono vrijeme zaista progresivnim. (usp. Pregrad, 1978).

U sljedećim dijelovima dokumenta govori se o odgojnim sredstvima u zabavištu, koja se dijele na: (a) zabave „kojima se kod djece potječe tvorivost i vještina oponašanja“, (b) tjelesne igre uz pjesmu i bez pjesme, (c) zrenje predmeta i slika te razgovaranje s njima, (d) pripovijesti i pjesmice te (e) lakši vrti radovi. U posebnoj alineji navodi se i sljedeće: „Svaka obuka u smislu školskom strogo je izključena.“⁶

Naredba definira i koja djeca mogu pohađati zabavište te ističe da: „se primaju ona djeca koja su navršila treću godinu a nijesu još stupila u dobu života, u kojoj su po ustanovi školskog zakona obavezna na polazak škole.“⁷ U ustanovu nije moguće uključiti bolesnu djecu („djeca kužno bolesna se ne primaju“).

U Naredbi se detaljno govori o organizaciji zabavišta. Definira se i njihov osnivač. „Ono koje se posve ili dijelom troškom zemlje ili političke općine podiže i uzdržava, je javno; svako ino je privatno“⁷, navodi se u dokumentu. Zabavište „može biti samostalno ili spojeno s kojom pučkom školom“ Dokumentom je

3 Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu (1878). Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu od 19. prosinca 1878, br. 3493 ob ustrojstvu zabavišta, u: Naredbe izdane na osnovu Školskog zakona od 14. listopada 1874. do konca g. 1882.

4 isto, 118.

5 isto, 118.

6 isto, 118.

7 isto, 118.

regulirano i vrijeme boravka djeteta u ustanovi (dijete boravi dva do tri sata prije i dva sata poslije podne, izuzevši nedjelje i blagdane) te se navodi da „zabavišta mogu biti uređena i tako da imaju djecu preko cijelog dana pod nadzorom i na hrani.“ Regulirano je i koliko djece može biti pod nadzorom zabavišne učiteljice a taj broj iznosi najviše 40.

U daljnjem tekstu govori se o zgradi, prostorijama, njihovom uređenju i opremi. U vezi s tim ističe se da „sgrada mora stajati na slobodnom i zdravom mjestu, mora biti suha, svjetla, provjetriva i prostrana“.⁸ Osim toga navodi se da treba sadržavati prostor „za igru i kretanje u zraku raspoloživ primjeran vrt ili barem kakvo priređeno poveće dvorište“.⁹ Jasno se definiraju i zadatci zabave: (a) društveno prilagođavanje djece, (b) razvijanje sposobnosti percipiranja i aktivnosti u sudjelovanju kod zabava i igara, (c) razvijanje ručnih vještina te (d) stjecanje osnovnih pojmova o prostoru kao i osnova računanja.

Dokument definira i kadrovske uvjete. Traži se da rad izvodi učiteljica zabavišta uz pomoć čuvarice. „Učiteljicom u zabavištu može biti samo ženska osoba u svakom obziru neporočna, koja si je pribavila u tu svrhu propisano osposobljenje. Čuvaricom pak u zabavištu može biti svaka besporočna ženska osoba, koja je zdravog tijela i čilog duha“.⁹ Ovom se odredbom prvi puta spominje posebna kvalificirana osoba za rad u zabavištima te se ova alineja može povezati s odredbama o obrazovanju tadašnjih pučkih učiteljica unutar kojih se, kao posebna stavka, nalazi i alineja o obrazovanju zabavišnih učiteljica.¹⁰

Značaj je *Naredbe ob ustrojstvu zabavišta* u tome što se prvi put u povijesti eksplicitno govori o zabavištima kao odgojnim ustanovama za djecu rane dobi te o zabavišnim učiteljicama kao pedagoški kvalificiranom osoblju za rad u tim ustanovama. Ova je naredba značajna po tome „što označava u našoj sredini početak brige državnih vlasti za odgoj predškolske djece.“ (Pregrad, 1978, 506).

4. Osnivanje prvih odgojnih ustanova za djecu predškolske dobi

Tijekom druge polovice 19. stoljeća na hrvatskom nacionalnom prostoru počinju se otvarati dječja zabavišta kao ustanove s pretežito odgojnim značajkama. I prije njihovog osnivanja djelovale su neke ustanove koje nisu primarno odgojne ali se mogu smatrati njihovim pretečama.

Nakon građanske revolucije 1848. godine značajne modernizacijske promjene zahvatile su hrvatsko društvo u smislu njegovog prijelaza iz feudalnog

8 isto, 118.

9 isto, 118.

10 Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu (1874). Zakona ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, 1874. glava IV., članak 76., alineja druga.

u građansko društvo. Naime, razdoblje industrijske revolucije, shvaćeno u smislu “prerastanja tradicionalne privrede u industrijsku, razmjerno ubrzanog međusobno povezanog nicanja novih industrijskih grana i temeljnih promjena društvenih struktura, političke i kulturne djelatnosti te načina i stila života uopće u svih društvenih slojeva” (Gross i Szabo, 1992, 13), odnosima u obitelji donijelo je značajne promjene. Obitelj kao temeljna jedinica društva doživjela je značajne promjene: (a) s obzirom na broj članova postala je znatno manja, (b) oba supružnika vrlo često su bila zaposlena izvan kuće te (c) majka se postupno uključivala u društveni život zajednice. Zapošljavanje velikog broja žena, koje su do tada sudjelovale isključivo u realizaciji obiteljskih obveza, izmijenilo je njihove uloge u obiteljskim odnosima. Dobar dio vremena majka je bila odsutna iz obiteljskog doma i za to je vrijeme bilo nužno zbrinuti malu djecu. Osnivanje prvih dječjih zabavišta bio je odgovor na izmijenjene uvjete za odrastanje i odgoj djeteta u obitelji. Pored svojih odgojnih značajki različite predškolske ustanove imaju i svoju revolucionarnu ulogu jer su jedan od bitnih uvjeta ostvarenja ravnopravnosti žena (usp. Marinić, 1952). Otvaranje predškolskih ustanova može se sagledati i u kontekstu pokreta za emancipaciju žena.

Prije osnivanja prvih odgojnih ustanova djelovale su na našim prostorima neke usta nove koje nisu primarno pedagoške ali se mogu smatrati pretečama današnjih predškolskih ustanova. Prva takva ustanova namijenjena zbrinjavanju male djece otvorena je 1432. godine u Dubrovniku pod nazivom “Dječje nahodište” ili “Kuća milosrđa” (lat. Hospital pietetis). Njen primarni zadatak bio je socijalno-zaštitni. S vremenom su se takve ustanove otvarale i u drugim gradovima. Pored nahodišta otvarale su se i neke srodne ustanove: sirotišta, sabirališta (usp. Adamović, 1885; Basariček i sur., 1897; Franković, (ur.), 1958; Škoda, 1984; Lipovac, 1985), čuvališta (Karlovac, 1842), hranilišta (Zagreb, 1844), pjestovališta (Zagreb, 1855.), djetišta i hranilišta (Zadar, 1894.) i dr. Sve navedene ustanove bile su svojevrsna *predvorja predškolskog odgoja* (usp. Došen-Dobud, 2013). Vlastite predškolske ustanove osnivali su i pojedini crkveni redovi. U vezi s tim može se zaključiti da su “redovnice u pogledu ustanova za predškolski odgoj na našem prostoru bile pionirke u toj djelatnosti.” (Palac, 1994, 91).

Godine 1869. u Zagrebu je otvoreno prvo dječje zabavište (Perkovac, 1869a) nakon čega se pristupilo otvaranju i drugih takvih ustanova.¹¹ Krajem 19. stoljeća predškolski sustav čine sljedeće ustanove: *pjestovališta, čuvališta, zabavišta i kombinirani zavodi* (usp. Cvijić, 1895):

a) Pjestovališta:¹² Ustanova na skrb, njegu i zaštitu djece do treće godine

11 U više izvora navodi se godina 1872. kao godina osnivanja prvog dječjeg zabavišta u Zagrebu (npr. Franković, ur., 1958; Škoda, 1984; Lipovac, 1985). Međutim, prema nekim drugim izvorima prvo dječje zabavište počelo je s radom 1869. godine (usp. Perkovac, 1869a); *Agramer Zeitung*, br. 233, od 12. listopada 1869. god.).

12 pjestovati – gajiti, njegovati

starosti. „Pjestovališta je zavod, koji prima djecu u dobi od četrnaestog dana do navršene treće godine, svaki dan osim nedjelje i zapovijedanih blagdana. Već u rano juro vodi majka onamo svoje čedo, gdje ga položi u ruke brižnih dadilja, nad kojima vodi nadzor iskusna starija gospođa. Time se rješava majka za čitav dan svake brige nad djetetom i ide mirne duše za zaslužbom (Cvijić. 1895, 14). Osim zbrinjavanja u pjestovalištu se izvodi i odgojni rad. „Čuvarice, koje paze na tu djecu, daju im igračka te nadziru njihovu igru u sobi i na igralištu“ (isto, str. 15). Ovako koncipirana institucija „neizmijerna je blagodat ne samo za zanemarenu i ostavljenu djecu, nego i za radnički stalež.“ (isto, 15). Prvo pjestovališta na našim nacionalnim prostorima otvoreno je 1. listopada 1855. godine u prostorijama Samostana sestara milosrdnica u Zagrebu.¹³ Ove se institucije kasnije javljaju pod nazivima dadilišta, kolijevke, zipke i jaslice.

b) Čuvališta: Prijelazno rješenje od socijalnih prema odgojnim institucijama odnosno „zavod, koji prima djecu od navršene treće godine do uškolavanja, svaki dan osim nedjelje i zapovijedanih blagdana“ (Cvijić, 1895, 15). Smisao je čuvališta „da na djecu pazi, da je redi i hrani, da se brine za njihov tjelesni razvitak i da ih sačuva od pogubnog utjecaja“ (isto, 15). Osim socijalno-zaštitnog karaktera (da se na djecu „pazi, da ih redi i hrani“) imaju i odgojni značaj. „U njemu se djeca priučavaju na pristojno ponašanje, na ljubav prema bližnjem; osim toga uče pjevati i moliti. Čuvarice im daju igračka, i uče ih igrati obične i narodne igre.“ (isto, 15). Čuvališta su besplatna za korisnike a financiraju se „troškom zemaljskim, općinskim, društvenim, iz zaklada, ili prinostima pojedinaca“ (isto, 15). Otvaraju se u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća. Prvo čuvališta kod nas osnovano je 1. svibnja 1842. u Karlovcu (usp. Škoda, 1984).

b) Zabavišta: Ustanova više odgojnog karaktera. Korisnici su „djeca sviju slojeva pučanstva, koja se nalaze u dobi od navršene treće godine do uškolovanja. U zabavištu borave djeca svaki dan osim nedjelje i zapovijedanih blagdana tri do četiri sata prije podne i dva do tri sata poslije podne“ (Cvijić, 1895, 15-16). Zabavišta su uređena prema načelima Fröbela. „Ovdje se djeca uzgajaju po Fröbelovoj metodi tjelesno i duševno“ (isto, 16). Njihov je smisao „da se domaći uzgoj podupire i dopunjava, i da se djeca naravnim i harmoničkim uzgajanjem pripravlja za nauku u pučkoj školi.“ (isto, 16). U svojim početcima zabavišta djelovala su sa zadatkom „da uče djecu stranim jezicima (pod utjecajem politike denacionalizacije u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji), a kasnije su radila i na materinskom jeziku i imale su odgojne zadatke.“ (Franković i sur., (ur.), 1963, 1111). Prvo dječje zabavište na našim prostorima je osnovano 1869. godine u Zagrebu (usp. Perkovic, 1869.). Bilo je u privatnom vlasništvu a njegova vlasnica bila je učiteljica Antonija Cvijić-Lukšić. Odgojni rad u tom zabavištu izvodio se na materinskom jeziku (usp. Marinić, 1960./61, 8). Nakon nekoliko godina zabavište

je prešlo u vlasništvo časnih sestara milosrdnica. S vremenom se i u našoj zemlji njihova mreža počela širiti.

c) Pučka zabavišta ili kombinirana: Najsavršenija ustanova za djecu s kraja 19. stoljeća. Predstavljala su kombinirane institucije jer obuhvaćaju i čuvališta. U pučkim zabavištima „borave djeca čitav dan, kao što i u čuvalištu, dobivaju istu tjelesnu njegu i hranu od svojih čuvarica, a pet do šest sati bave se djecom usposobljene učiteljice zabavišta, koje po Fröbelovom sistemu uzgajaju i podučavaju.“ (Cvijić, 1895, 16). Ono je zapravo „najsavršeniji zavod za djecu u predškolskoj dobi, jer u njemu nađu u svakom pogledu savjestan i temeljit uzgoj, a ona djeca, kojoj kod kuće manjka njega i nadzor, uživaju u pučkom zabavištu i tu blagodat“ (isto, 16).

Tablica 1: Statistički podaci o predškolskim ustanovama (zabavišta) u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća

Školska godina	Broj zabavišta	Broj djece
1890/91.	18	877
1891/92.	22	803
1892/93.	21	911
1893/94.	22	972
1894/95.	16	838

5. Hrvatska pedagojska misao o institucijskom predškolskom odgoju tijekom druge polovine 19. stoljeća

Tijekom razvoja hrvatske pedagoške misli mogu se identificirati četiri razdoblja: razdoblje prosvjetiteljske pedagogije, razdoblje pluralizirane znanstvene pedagogije između dva svjetska rata, razdoblje monistički zasnovane socijalističke pedagogije te razdoblje pedagojske tranzicije iz monolitnog u pluralni vrijednosni sustav (usp. Ledić, 1991). Razvoj teorijskih dostignuća u predškolskom odgoju moguće je smjestiti u taj povijesno-pedagoški okvir. Početne pedagoške misli o institucijskom predškolskom odgoju, koje su prisutne tijekom druge polovine 19. stoljeća, pripadaju razdoblju tzv. prosvjetiteljske pedagogije

Razdoblje **prosvjetiteljske pedagogije** trajalo je do početka Prvog svjetskog rata. U području teorije i prakse predškolskog odgoja ovo je razdoblje obilježeno objavljivanjem prvih radova koji su razmatrali neka pitanja institucijskog odgoja u ranom djetinjstvu. Razdoblje su obilježili sljedeći pedagozi: Stjepan

Basariček, Antun Čuvaj, Marija Fabković, Antonija Cvijić i dr. Interes za teorijske probleme izvaninstitucijskog odgoja u ranom djetinjstvu u ovom je razdoblju vezan za otvaranje prvih ustanova te njihovo širenje.

Godine 1869. u časopisu *Vijenac*, nepedagoškom časopisu za zabavu i pouku, objavljen je prvi prilog koji u povijesti pedagoške misli u Hrvatskoj razmatra neki od problema o institucijskom odgoju u ranom djetinjstvu. Rad *Zabavište*, autora **Ivana Perkovca**¹⁴, objavljen je u pet nastavaka. Članak predstavlja odgovor na otvaranje prvog dječjeg zabavišta u Zagrebu.¹⁵ Na samom početku određuje se zadatak zabavišta: „Zabavištu je zadatak djecu za školu još nedoraslu zabavljati sgodnim načinom, da se razvijaju i naobraze prema svojoj dobi, čudi i naravi. U zabavište dolaze djeca od 3. do 7. godina, te provode neki dio dana u organiziranoj zajednici, koja ih uzgaja i sama sobom.“ (Zabavišta, I. dio, 1869a, 732). Autor obrazlaže ciljeve zabavišta na sljedeći način: „ne da se dokine briga materina o djeci, već da se po mladjahne duše ubitačni uzgoj ulični na bolje promjeni“ te „da se djeca zabavljaju ne samo igrom već i nekim djetinjским poslom“ (isto, 732-733). Ističe stav da je „jedna od glavnih koristi zabavištu i ta, što se u njih matere poučiti mogu kako valja djecu zabavljati“ (isto, 733). U jednom od priloga autor razmatra i osobine djeteta rane dobi (tjelesna obilježja, čud, želja za oponašanjem, razlikovanje i dr.) (usp. isto, III. dio, 1869c). Pozornost posvećuje i dječjim igračkama koje trebaju biti „tako udešene, da diete ima dovoljno prilike i volje vježbati svoju radinost, a spoznajom lika, veličine i dalečine, težine, mjesta šara, broja, dobe itd., razvijati umne si moći“ (isto, IV. dio, 1869d). Prilog završava „kratkim nacrtom, kako zabavište djeluje na volju i čuvstvo malene djece; a kakvo je s te strane diete zabavištu doraslo“ (isto, V. dio, 1869e, 874).

Već iduće godine **Stjepan Basariček** objavio je prilog slične tematike u časopisu *Napredak* u tri nastavka. Objavljeni članci tematiziraju svrhu i karakter dječjih zabavišta (Basariček, 1870a; 1870b; 1870c). U svojim razmatranjima postavlja pitanje: „*Jesu li pučke škole sve što smo učinili za djecu i roditelje?*“ (isto, 1870a). Upravo su zabavišta, prema njegovom mišljenju, odgovor na to pitanje. Među prvim je domaćim pedagogima koji je ukazao i na neka europska iskustva u predškolskom odgojnom sustavu. O problemu zabavišta održao je izlaganje na I. obćoj učiteljskoj skupštini 1871. godine. Predložio je da u zaključak Skupštine uđu tri važne točke (Basariček, u *I. obća...*, 1871, 145).

Ivan Filipović, vođa hrvatskog učiteljskog pokreta tijekom 19. stoljeća, objavio je knjigu „*Bečke pedagogijske slike*“ 1870. godine koja se, između ostalog,

14 Ivan Perkovac (1826.-1871.), hrvatski publicist i političar. Djelovao je kao tajnik Matice hrvatske i urednik više časopisa (*Neven*, *Pozor*). U povijest pedagogije ušao je serijom članaka o dječjim zabavištima.

15 „Nedavno čitali smo u jednih zagrebačkih novinah, da je gospodja Antonija Cvijička osnovala zavod, kojemu je zadatak zabavljati malu djecu a zove se Kindergarten. Pošto znamo, da su ovakvi zavodi u nas prilično nepoznati, držimo da smo dužni protumačiti im u kratko cilj, vriednost i ustroj.“ (*Vijenac*, 1869a, 732).

bavi i nekim pitanjima predškolskog odgoja. Putem ove knjige autor je domaću javnost upoznao s pedagoškim i školskim ostvarenjima u Beču. Čitavo jedno poglavlje (poglavlje br. 6), naslovljeno „Teorija i praksa u zabavištih, ugarska zakonska osnova, zaključci republikanskog mnjenja o zabavištu“, posvetio je ostvarenjima predškolskog odgoja u Beču (usp. Filipović, 1870, 119-146).

Godine 1871. održana je *Prva hrvatska učiteljska skupština* na kojoj je razmatrana i problematika dječjih zabavišta. O tom su problemu na Skupštini izlagali Marija Fabković, učiteljica iz Zagreba i Stjepan Basariček, mladi virovitički učitelj. **Marija Fabković** iznijela je stav prema kojem „treba diete predati zabavištu, gdje se odgaja pod pažnjom i napatkom pedagogijskih strukovnjaka obojega spola, nu najbolje uz ravnanje i rukovođenje odgojiteljice, - tako zvane majke ili kume – koja ovdje posve zastupa pravu majku.“ (Fabković, u: *I. obća...*, 1871, 71). U nastavku teksta navodi da bi bilo „veoma probitačno za budući naraštaj, da se, ako li je za sada nemoguće sa svakom školom, a ono barem sa ženskom preparandijom spoji zabavište; - jer samo i jedino onda, kada budu majke boljimi odhraniteljicama nego su do sada, moći će se je nadati plemenitijoj čovječanskoj generaciji nego je sadanja“ (isto, 72). O istom problemu govorio je i Stjepan Basariček. Iznosi stav prema kojem je „ustrojstvo našega narodnoga uzgojstva veoma manjkavo i nepodpuno, i da bi trebalo nastojati, da se isto što sustavnije uredi, navlastito da se izvede neka sveza i prelaz s jedne strane izmedju doma i škole, a s druge strane izmedju škole i javnoga života. To bi se pako najuspješnije postiglo tim, kad bi se uvela trostepena obrazovališta i to za dječicu izmedju 3. i 7. godine zabavišta, za dječarce između 7. i 13. godine škole, a za dječake između 13. i 17. godine produžna učilišta“ (isto, str. 138). U daljnjem izlaganju Basariček obrazlaže tri glavne zadaće zabavišta: (a) „podupirati roditelje u vršenju njihove uzgojne dužnosti, te izbavljati nevinu dječicu ispod pogibeljnih posljedica, kojim su u krugu mnogih opakih i pokvarenih obitelji izložena“, (b) „pobuditi osjećanje za sve što je liepo, dobro i istinito, a tim polaže temelj, na kojem škola sigurno i pouzdano može graditi“ te (c) „nagon za djelatnošću u malene djece valjanim i naravi djece primjerenim načinom poticati, rukovoditi i obrazovati“ (isto, str. 140-141).

Druga hrvatska učiteljska skupština, održana 1874. godine, također je dio vremena posvetila problematici dječjim zabavištima (usp. *II. hrvatska učiteljska skupština*, 1874). Izlaganje na tu temu održala je **Marija Žitković**, učiteljica u Liesingu kod Beča. U svom je izlaganju prikazala razvoj zabavišta u Europi te odnos prema njima u pojedinim zemljama (Češkoj, Engleskoj, Njemačkoj i Rusiji) gdje, kako navodi, „ogrliše već odavna takve zavode“. Naglašava važnost takvih ustanova u kojima se djeca igraju i zabavljaju i „tim si duh bude, osjetila vježbaju i kriepē.“ (usp. Žitković, u: *II: obća...* 1874). Svoje izlaganje završila je sljedećim riječima: „Dižimo i širimo zabavišta, ona imaju veliku znamenitost i liepu budućnost! Njima će škola i svi ini zavodi procvasti i do njeke savršenosti

dospjeti. Imati ćemo bistru, razložnu i samostalnu generaciju: a onda se možemo sa svakim narodom takmiti. Neće nam toliki Nijemci zujiti: *Deutsche Bildung, deutsche Erziehung, und deutsche Volk*, već ćemo reći: I Hrvat živi i on svojemu kulturnom zvanju dostojno zadovoljava!“ (isto, 242). Za ovu skupštinu s punim pravom se može kazati da je bila inicijator i propagator otvaranja dječjih zabavišta (usp. Previšić, 1976).

Godine 1880. **Antun Čuvaj**, ravnajući učitelj građanske učione u Sisku, objavio je knjigu pod nazivom *Rieč o zabavištih*. U knjizi manjeg opsega prvi put kod nas riječ je o društvenom predškolskom odgoju (usp. Pregrad, 1967). Autor je knjigu razradio kroz devet točaka (1. Zabavišta u obće, 2. Postanak i razvoj zabavišta, 3. Bitnost zabavišta, 4. Znamenovanje i vriednost zabavišta, 5. Zadaća zabavišta, 6. Rieč dvie ob odgojnih sredstvih u obće, 7. Odgojna sredstva zabavišta napose: radnja oblika, pripoviedanje i tumačenje slika, igre i pjevanje, 8. Odnosaš zabavišta prema obitelji, 9. Odnosaš zabavišta prema školi). Kroz devet točaka obrađena je osnovna koncepcija odgojnog rada u zabavištu. Antun Čuvaj zabavište definira kao „odgajalište djece, koja su nastupila treću, a nisu prekoračila sedmu godinu. Prema tome bavi se zabavište takovom djecom, koja jošte nisu dozrela za polazak škole.“ (Čuvaj, 1880, 5).

Godine 1886, objavljen je prijevod djela *Informatorijum za školu materinsku* **Jana Amosa Komenskog**, genijalnog pedagoga i mislioca (usp. Komenski, 1886). Prijevodom se željelo popularizirati pedagoške misli slavnog Komenskog i njegova promišljanja o odgojnim nastojanjima u ranom djetinjstvu. Prijevod knjige objavljen je u trenutku kada su se na našim prostorima počela otvarati prva dječja zabavišta. U pedagoškoj literaturi tog vremena ističe se da je knjiga „valjan i razumljiv napatuk, kako bi razumni roditelji sami i po svojim pjesinjama, pjestovateljima i drugim pomoćnicima imali voditi i vježbati svoju, milu djecu u prvoj i početnoj njenoj dobi, razumno i čestiti na slavu božju, sebi na veselje i djeci na spas.“ (Klika, 1892, 14-15). Ideje zastupljene u ovom djelu ostavile su značajan trag u hrvatskoj predškolskoj pedagoškoj misli (usp. Serdar, 1992; Vukasović, 2007).

U časopisu *Napredak* 1892. godine objavljen je prilog *Zabavišta za malu djecu* (Kako bi se zabavišta urediti mogla u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji) nepotpisanog autora. Ovaj prilog, zapravo prijedlog pravilnika, pisan je u sedam paragrafa i u njemu se razmatraju sljedeći problemi: otvaranje i uređenje zabavišta, obrazovanje zabavišnih učiteljica te upravljanje ustanovama. Kao osnivači predviđeni su „zemlja, političke občine, crkvene občine te jurističke i privatne osobe. Zabavišta, koja podigne i uzdržaje zemlja, ili političke občine, jesu javna; dočim su ostala privatna.“ (Zabavišta za malu djecu, 1892, 213 i 216).

Širenje mreže prvih ustanova za predškolsku djecu bio je glavni razlog zbog kojeg je **Antonija Cvijić** objavila knjigu *Rukovođ za zabavišta* 1895. godine.

Potrebu za objavljivanjem ove knjige autorica je obrazložila sljedećim riječima: „Na to me je nukala prije svega spoznaja, da u mnogim zemljama zabavišta brojem i ugledom rastu s toga, što mnogobrojni misionari i misionarke perom šire ideje te čovjekoljubive institucije i time joj krče put tako.“ (Cvijić, 1895, V). Iako se radi o drugom djelu objavljenom u našoj zemlji iz područja predškolskog odgoja, ova se knjige uzima se kao početak naše predškolske pedagogije (usp. Došen Dobud, 1979; Mendeš, 2014). Autorica Antonija Cvijić knjigu je podijelila u tri „odsjeka“. U prvom dijelu govorio o „povijesti uzgojnih zavoda za malu djecu“, u drugom dijelu o teoriji zabavišta te u trećem dijelu o uređenju zabavišta. Različite tipove ustanova autorica je podijelila na: čvališta, zabavišta, pjestovališta te moderne zavode. Već na samom početku iznosi sljedeći stav: „Zabavište ne rješava roditelje njihovih uzgojnih dužnosti i prava, već ih s njima dijeli; ono dakle potpomaže domaću uzgoj. Zabavište budi u djetetu prirodene mu sposobnosti, postupno ih razvija, a time ga ujedno pripravlja za pučku školu“ (isto, 2). Temelj „vaskolikom obrazivanju nejakoga čovjeka“, ističe autorica, treba dati zabavište. „Toga radi slijedi zabavište načela, koja možemo stegnuti u ove točke:

- a) Djetinje slabašno tijelo ima prilike, da se pod najshodnijim uvjetima razvija i jača. (...)
- b) Zabavište budi u djetetu njegove duševne sposobnosti. (...)
- c) Zabavište vodi dijete u zajednicu ljudskog društva. (...)“ (isto, 19).

Posebnu pozornost autorica je posvetila dječjoj igri. „Igra je najbistriji proizvod čovjeka u djetinjoj dobi“ (isto, 26), ističe autorica. Učiteljicama dječjih zabavišta, u vezi s dječjom igrom, daje sljedeće preporuke: „a) Nemoj zapovijedati dječjom igrom poput gospodara, već je dijeli s djetetom kao savjetujući drug. (...), b) Budi oprezna u izboru igre. (...), c) Pripravi pomno svaku igru. (...), d) Igra neka se češće ponavlja. (...) e) Neka u igrama bude promjene. (...), f) Katkada neka djeca sama izvode naučene igre. (...)“ (isto, 29-30). Detaljno obrazlaže Fröbeleva igračke (lopta, kruglja/valjak/kocka). Svoje mjesto u knjizi zauzima i tjelesno vježbanje djeteta, pokretne igre (uz pjesmu i bez pjesme), zabavice, skupina tijela, ploha, crta, točaka, pjevanje, modeliranje, oblikovanje, pripovijedanje, zrenje stvari i poučni razgovori, recitiranje i dr.). Na samom kraju knjige razmatra se uređenje zabavišta. U čitavoj knjizi osjeća se tragovi utjecaja pedagoških ideja Friedricha Fröbela (usp. Došen-Dobud, 2013; Mendeš, 2013).

Iz ovog razdoblja, za pretpostaviti je, datira i knjiga *Teorija zabavišta* nepoznatog autora i nakladnika.¹⁶ Knjiga je manjeg opsega (oko 60 stranica). Djelo razmatra niz teorijskih i praktičnih pitanja. Shvaćanje o zabavišnoj učiteljici koje je

¹⁶ Jedini dostupni primjerak ove knjige nalazi se u Pedagoškoj knjižnici pri Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu. U časopisu „Napredak“, koji je u to vrijeme redovito donosio prikaze novoizšlih knjiga o ovom djelu nema podataka.

zastupljeno u knjizi odražava shvaćanja tadašnje pedagoške teorije: "Djevojke kao učiteljice u zabavištu mogu vrlo uspješno djelovati, jer zabavišne učiteljice treba da su vesele čudi, jer će si samo tako moći steći ljubav i privrženost djece. Učiteljicu uvijek mrka lica ne će djeca obljubiti. Učiteljica u zabavištu je ujedno i uzgojiteljica. Ona mora biti djeci druga majka. Velika i važna je njena zadaća. Ona mora razvijati i jačati ne samo tjelesne sile, već i duševne moći djeteta. Dijete u zabavištu je u dobi, u kojoj se duša kano iza sna budi, pa je s toga već tada neophodno potrebno, da se položi temelj, na kojem će se dalje graditi, da se postigne onaj cilj, za koji je Bog stvorio i odredio čovjeka." (Teorija zabavišta, str. 21). Nije moguće precizno utvrditi koje je knjiga objavljena ranije: "Teorija zabavišta" ili "Rukovod" Antonije Cvijić.

Nekoliko godina kasnije, točnije 1897. godine, objavljena je 1. knjiga, svezak III *Pedagoške enciklopedije*. U tom je svesku zastupljena odrednica *čuvalište*. Projekt izdavanja ovog enciklopedijskog djela nikada nije dovršen.

6. Početci profesionalnog razvoja odgojnog osoblja

Tijekom druge polovine 19. stoljeća započelo je i profesionalno obrazovanje odgojnog osoblja za rad u prvim zabavištima. Šk. god. 1880/81. pri Učiteljskoj školi sestara milosrdnica započeo je s radom tečaj za zabavišne učiteljice što se ujedno smatra početkom profesionalnog obrazovanja odgojitelja predškolske djece u Hrvatskoj (usp. Mendeš, 2015). Bio je to odgovor na osnivanje prvih zabavišta i potrebu zapošljavanja u njima kvalificiranog osoblja. Za napomenuti je da je prvo profesionalno učilište tzv. škola za vrtlarice, gledano u europskom kontekstu, osnovao Friedrich Fröbel 1851. godine u dvorcu Marienthal u blizini Liebuteina (usp. Cirana, 1970; Vučetić 1977).

Godine 1848. u Samostanu sestara milosrdnica sv. Vinka u Zagrebu osnovano je prvo djevojačko učiteljsko učilište. U prvom razdoblju svog djelovanja učilište je bilo predviđeno samo za obrazovanje učiteljica za škole spomenutog reda, a nastava se izvodila uglavnom na njemačkom jeziku (Franković, (ur.), 1958, 99). Godine 1851. Škola je dobila pravo javnosti te su je mogla polaziti i svjetovna lica. Njeni su osnivači „prvenstveno imali u vidu cilj, kako bi crkva pomoću učiteljica utjecala na odgoj omladine u vjerskom duhu.“ (isto, 99). U učiteljsku školu, naredbom od 7. travnja 1861. godine, uvodi se hrvatski jezik kao nastavni jezik. Redovnice su otvarale i ustanove za predškolsku djecu - dječje zabavište kao i pjestovališta (usp. Vračić i Kovačić, 1996). Otvaranje jednogodišnjeg tečaja u navedenoj ustanovi bio je logičan nastavak širenja obrazovne djelatnosti reda Sestara milosrdica u Zagrebu.

Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji posebnim je člankom (br. 76) tražio da uz svaku žensku učiteljsku školu treba postojati i zabavište za praktičnu obuku učenica.

Na osnovu tog Zakona, Odjel za bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske vlade donio je 19. prosinca 1878. godine *Naredbu ob ustrojstvu posebnog tečaja za naobražavanje učiteljica zabavišnih* br. 6937. Ovom *Naredbom* predviđeno je da tečajevi za zabavišne učiteljice traju jednu školsku godinu i da se osnivaju pri ženskim učiteljskim školama. Zadatak je tečaja da „učenicama pruži toliko naobražavanja, koliko im je kano budućim učiteljicama u zabavištu potrebno, navlastito da se nauče razumjeti narav djece, da točno i temeljito upoznaju svrhu, sredstva i način odgajanja djece u zabavištih, napokon da steknu vještinu i sigurnost u izvršivanju dužnosti, koje ima učiteljica zabavišna“.¹⁷ Konceptija obrazovanja zabavišnih učiteljica temeljena je na pedagoškim načelima Friedricha Fröbela. Naglasak se stavlja na upoznavanje dječje psihologije kao temelja za odgojno djelovanje. Uvjeti upisa na tečaj za zabavišne učiteljice definirani su na sljedeći način: „Koja ženska želi, da se u ovaj tečaj primi, mora se iskazati:

- a) Da je navršila 16. godina života;
- b) Da je tjelesno potpuno zdrava;
- c) Da ima ono pripravno naobražavanje, koje je propisano, da koja primljena bude u preparandiju;
- d) Da ima dobar muzikalni sluh i prikladan glas za pjevanje;
- e) Da je hrvatskome kao nastavnom jeziku vješta;
- f) Ako ne dolazi neposredno iz kojeg drugog učilišta, posebnom svjedočbom, da je neporočna ponašanja“.

Predmeti koji su bili zastupljeni u „naukovnoj osnovi“ tj. nastavnom planu i programu su sljedeći: Nauk vjere, Odgojoslovje i teorija zabavišta, Praktične vježbe u zabavištu, Jezikoslovna i stvarna obuka, Prostoručno risanje, Mehaničke radnje, Pjevanje te Tjelovježba. Nastavni plan jednogodišnjeg tečaja za zabavišne učiteljice prikazan je u Tablici 2.

Tablica 2: *Nastavni plan tečaja za zabavišne učiteljice (1878.)*

Nastavni predmet	Tjedni fond sati
Nauk vjere	1
Odgojoslovje i teorija zabavišta	3
Praktične vježbe u zabavištu	8
Jezikoslovna i stvarna obuka	6
Prostoručno risanje	2
Mekaničke radnje	2
Pjevanje	2
Tjelovježba	1
UKUPNO:	25

¹⁷ Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu (1878). *Naredba* kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu ob ustrojstvu posebnoga tečaja za naobražavanje učiteljica zabavišnih, broj 6937 od 19. prosinca 1878. godine, u: *Naredbe* izdane na osnovu Školskog zakona od 14. listopada 1874. do konca g. 1882. godine, 1884, 121.

Naredbom ob ustrojstvu posebnog tečaja za naobražavanje učiteljica zabavištnih iz 1878. godine predviđeno je polaganje završnog ispita odnosno tzv. ispita osposobljenja koji se sastoji od usmenog i praktičnog dijela. „Ustmeni izpit polaže se iz odgojsovoja i teorije zabavišta ter iz jezikoslovne i stvarne obuke. Praktičnim izpitom ima se prokušati vještina kandidatkinja u postupanju s djecom u zabavištu.“ Svaka kandidatkinja ispit polaže pred ispitnim povjerenstvom.

Kraljevska zemaljska vlada svojim dopisom br. 5828 od 16. listopada 1880. godine odobrila je osnivanje jednogodišnjeg tečaja za zabavišne učiteljice pri Učiteljskoj školi ss. milosrdnica u Zagrebu (usp. Cuvaj, VII, 1911, 129; Balija, 1924; Vračić i Kovačić, 1996, 157). Tečaj je prvih godina bio organiziran prema naredbi br. 6937 od 19. prosinca 1878. godine ob ustrojstvu posebnog tečaja za naobražavanje učiteljica zabavištnih.

Godine 1889. donesen je *Ustrojstveni statut za učiteljske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*¹⁸ koji je regulirao različita pitanja vezana za obrazovanje zabavišnih učiteljica. Karakter tečaja definiraju članci 144 i 145. „Za obrazovanje učiteljica zabavišnih mogu se pri ženskim učiteljskim školama, uz koje opstoji zabavište, s dozvolom kr. zemaljske vlade osnovati posebni naučni tečaj.“ (članak 144). Tečajevi imaju svoju posebni zadaću a ona glasi „da učenicama pruže toliko obrazovanosti, koliko im je kao budućim učiteljicama u zabavištu potrebno, navlastito da se nauče razumjeti narav djece, da tačno i temeljito upoznaju svrhu, sredstva i način odgajanja djece u zabavištima, napokon da si pribave vještinu i sigurnost u izvršivanju dužnosti, koje ima učiteljica zabavišna.“¹⁸ Nastavni plan i program tečaja bio je identičan onom iz 1878. godine. Jedina je razlika bila s vjeronaukom čiji program određuje „dotična crkvena oblast“.

Posebним člankom *Ustrojnog statuta za Učiteljske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* (1889.) bilo je predviđeno da učenice svih ženskih učiteljskih škola slušaju predmet Teorija zabavišta. „Uza svaku žensku učiteljsku školu mora biti zabavište. Da se učiteljske pripravnice mogu dovoljno uvježbati u rukovodjenju zabavišta, moraju u III. i IV. tečaju praktičnim vježbama u zabavištu prisustvovati i dotičnoj učiteljici po njezinom napatku pomagati. Osim toga imat će slušati i teoriju zabavišta.“ (paragraf 124). Uvidom u odgovarajuću građu vidljivo je da su učenice imale Teoriju zabavišta kao obvezan nastavni predmet.¹⁹

Profesionalno obrazovanje zabavišnih učiteljica u Učiteljskoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu tijekom druge polovine 19. stoljeća znatno je pridonijelo otvaranju i radu prvih domaćih zabavišta.

18 Naredba broj 8345 kojom se izdaje ustrojni statut za učiteljske škole u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, u: Cuvaj, 1901, 460.

19 HR-DAZG-217, Ženska učiteljska škola Sestara milosrdnica u Zagrebu, Glavni imenik za šk. god. 1889./90. i dalje.

7. Prema zaključku

Sredinom 19. stoljeća, pojavom industrijskog društva, u Europi se snažno razvijala proizvodnja što je utjecalo na uključivanje velikog broja žena u privredu. Upravo u tom trenutku došlo je do naglog širenja institucijskog predškolskog odgoja (usp. Mitrović, 1980; Engelbrecht, 1986; CERI/OECD, 1988; Lascardies i Hinitz, 2000). Zahtjev za institucijskim predškolskim odgojem javio se kao odgovor na velike promjene koje su zahvatile obitelj u industrijskom društvu. S obzirom na to da su oba roditelja često bila zaposlena izvan kuće, javila se potreba da pojedine ustanove (dječja zabavišta, čuvališta i dr.) preuzmu skrb o djeci dok su roditelji na poslu. Takve ustanove osnivali su pojedinci ili pojedini crkveni redovi. Modernizacijske promjene zahvatile su i tadašnje hrvatsko društvo druge polovine 19. stoljeća te dovele su do otvaranja prvih predškolskih ustanova – dječjih zabavišta (Zagreb, 1869). Novo pedagoško područje zaokupilo je pozornost domaćih pedagoga koji počinju objavljivati svoje radove vezane za institucijski predškolski odgoj. Otvaranje prvih predškolskih ustanova ukazalo je na potrebu stručne izobrazbe osoblja za rad u njima. Šk. god. 1880/81. pri Učiteljskoj školi ss. Milosrdnica u Zagrebu započeo je s radom tečaj za zabavišne učiteljice. Tijekom jedne školske godine polaznice su stekle osnovne kompetencije za rad u prvim dječjim zabavištima. Stekle su osnovna znanja iz pedagogije i teorije dječjeg zabavišta, dječje psihologije te jezičnog-umjetničkog područja kao i iz tjelesnog vježbanja. Njihovo obrazovanje završavao je dodjelom svjedodžbe osposobnice za zabavišnu učiteljicu. Tom godinom ujedno i započinje sustav profesionalnog razvoja odgojitelja djece rane i predškolske dobi u našoj zemlji. Od tada do današnjih dana koncepcije profesionalnog obrazovanja odgojitelja mijenjale su se i usavršavale u skladu s promjenama društvo-političkog konteksta s jedne strane te u skladu s znanstvenim postignućima u pedagogiji i psihologiji s druge strane (usp. Mendeš, 2015).

Literatura i izvori

I. Izvori

a) Arhivsko gradivo

Državni arhiv u Zagrebu

HR-DAZG-217, Ženska učiteljska škola Sestara milosrdnica

b) Tiskani izvori

1. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu (1874). Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Službeno izdanje. Zagreb: Narodna tiskara dr. Ljudevita Gaja.
2. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu (1878). Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu od 19. prosinca 1878, br. 3493 ob ustrojstvu zabavišta, u: Naredbe izdane na osnovu Školskog zakona od 14. listopada 1874. do konca g. 1882.
3. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, Odjel za bogoštovje i nastavu (1878). Naredba ob ustrojstvu posebnog tečaja za naobražavanje učiteljica zabavištih br. 6937 od 19. prosinca 1878, u: Naredbe izdane na osnovu školskog zakona od 14. listopada 1874. do konca g. 1892, službeno izdanje.
4. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu (1884). Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovje i nastavu ob ustrojstvu posebnoga tečaja za naobražavanje učiteljica zabavištih, broj 6937 od 19. prosinca 1878. godine, u: Naredbe izdane na osnovu Školskog zakona od 14. listopada 1874. do konca g. 1882. godine, 1884, 121.
5. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, Odjel za bogoštovje i nastavu (1889). Naredba kojom se izdaje Ustrojni statut za Učiteljske škole u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji br. 8345 od 17. srpnja 1889., u: Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu, godina 1889.

c) Tisak

Agramer Zeitung, br. 233, od 12. listopada 1869. god.

c) Ostali izvori

1. Centralni odbor I. obće hrv. uč. skupštine (1871). *I. obća učiteljska skupština u Zagrebu*, Zagreb: Centralni odbor I. obće hrv. uč. skupštine
2. Centralni odbor II. obće hrv. uč. skupštine (1874). *II. obća učiteljska skupština u Zagrebu*, Zagreb: Centralni odbor II. obće hrv. uč. skupštine.
3. Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu, godina 1892, str. 212; 1893, str. 82; 1894, str. 96; 1895, str. 81; 1896, str. 137.
4. 75-godišnjica zagrebačkog Gospojinskog društva i njegova pjestovališta (1855.-1930.). Zagreb: Gospojinsko društvo za uzdržavanje pjestovališta.

II. Literatura

1. Adamović, V. (1885). *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*. Knjiga prva, Zagreb: HPKZ.
2. Aries, P. (1967). The Two Concepts of Childhood, u: Talbot, T. (ed.). *The World oft he Child*. Nev York: Doubleday & company, pp. 3-9.
3. Aries, P. (1989). *Vekovi detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
4. Baliija, L. (1924). *Povijest ženske učiteljske škole časnih sestara milosrdnica u Zagrebu*. Zagreb: Družba Sestara milosrdnica.
5. Baran, J., Dobrotić, I. i Matković, T. (2011). Razvoj institucionaliziranog predškolskog odgoja u Hrvatskoj: promjene paradigme ili ovisnost o prijednom putu. *Napredak*, 152 (3-4), str. 521-539.
6. Basariček, S., Ivkanec, T., Modec, Lj. i Pejnović, M. (ur.) (1897), *Pedagojska enciklopedija*. knjiga 1, svezak III., Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
7. Bašić, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. u: Maleš, D. (ur.), *Nove paradigme ranog odgoja*, Zagreb: Filozofski fakultet, str. 19-37.

8. Bergant, M. (1968). Predškolski odgoj, u: Krneta, Lj, Potkonjak, N., Schmidt i Šimleša, P. (red.). *Pedagogija*, knjiga 2, Zagreb: Matica hrvatska, 40-77.
9. CERI/OECD (1989). *Društvena briga o deci predškolskog uzrasta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. Ciranna, C. (1970). *Storia, pedagogia, didattica, programmi e orientamenti delle scuole materne dalle origini ad oggi*. Roma: Editrice Ciranna.
11. Cuvaj, A. (1901). *Školski zakon: od 31. listopada 1888.: s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama*. Zagreb: Troškom i nakladom Kr. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu.
12. Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Knjiga VII. Zagreb: Naklada kr.-hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje i nastavu.
13. Cvijić, A. (1895). *Rukovođ za zabavište*. Zagreb: Naklada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora.
14. Čuvaj, A. (1880). *Rieč o zabavištih*. Sisak: Tiskom A. Fanto-a.
15. Došen-Dobud, A. (1977). *Odgoj i obrazovanje u dječjem vrtiću*. Zagreb: PKZ.
16. Došen-Dobud, A. (2013). *Slike iz povijesti predškolskog odgoja*. Split: Filozofski fakultet i Rijeka: Učiteljski fakultet.
17. Engelbrecht, H. (1986). *Geschichte des Österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*. Band 4: von 1848. bis zum Ende der Monarchie. Wien: Österreichischer Bundesverlag Gesellschaft.
18. Filipović, I. (1870). *Bečke pedagogijske slike*. Zagreb: HPKZ.
19. Frabboni, F. (1974). *La scuola dell' infanzia*. Firenze: La nuova Italia.
20. Franković, D. (ur.) (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: PKZ.
21. Franković, D., Predrag, Z. i Šimleša, P. (ur.) (1963). *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb: Matica hrvatska.
22. Giesecke, H. (1993). *Uvod u pedagogiju*. Zagreb: Educa.
23. Gross, M. i Szabo, A. (2001). *Prema hrvatskom građanskom društvu*. Zagreb: Globus.

24. Gudjons, H. (1994). *Pedagogija – temeljna znanja*. Zagreb: Educa.
25. Klika, (1892). *Život i rad Ivana Amosa Komenskog*. Zagreb: HPKZ.
26. Komenski, J. A. (1886). *Informatorijum za školu materinsku*. Zagreb: HPKZ:
27. Krstović, J. (1997). Inovacijski pristupi ili razvojne perspektive predškolskog odgoja. u: Božić, Ž. (ur.). *Inovacijski pristupi – korak bliže djetetu*. Rijeka: Grad Rijeka – Odjel gradske uprave za školstvo i Adamić, d. o. o., str. 44-55.
28. Lascardies, V. C. i Hinitz, B. F. (2000). *History of Early Childhood Education*. New York & London: Falmer press.
29. Ledić, J. (1991). *Razvoj gledanja na cilj odgoja u povijesti hrvatske pedagojske misli*. Rijeka: Filozofski fakultet.
30. Lipovac, M. (1985). *Predškolski odgoj u Hrvatskoj*. Zagreb: Narodne novine i Osijek: Pedagoški fakultet.
31. Marinić, T. (1952). Uloga društva i organizacija u predškolskom odgoju u raznim zemljama svijeta. *Naša deca*. 2 (2), str. 19-24.
32. Mendeš, B. (2014). Antonija Cijić's Attitude to Children's Play the Work „Rukovođ za zabavište“ (Kindergarten Handbook), Omep 2013 Play and Playing in the Early Childhood. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 16 (Sp. Ed. No. 1), str. 201-216.
33. Mendeš, B. (2015). *Povijesni razvoj koncepcija obrazovanja odgojitelja predškolske djece u Hrvatskoj do 2005. godine*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
34. Miljak, A. (1986). Predškolski odgoj nekad i danas. *Obrazovanje i rad*. 12 (3-4), str. 29-37.
35. Miljak, A. (1999). Predškolski odgoj, u: Mijatović, A. (ur.). *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 308-311.
36. Mitrović, D. (1980). *Predškolska pedagogija*. Sarajevo: Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
37. Morisson, S. G. (1988). *Early Childhood Education today*. Toronto, London, Melbourne: Merril Publishing Company.
38. Neaum, S. i Tallack, J. (1997). *Good Practice in Implementing the Pre-school Curriculum*. Stanley Thornes (Publishers) Ltd.

39. Palac, N. (1994). Djelovanje ženskih crkvenih redova na razvoj hrvatskog školstva, u: Pranjić, M., Kujundžić, N. i Biondić, I. (prir.). *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti.
40. Posavec, K. (2007). *Razvoj povijesti pedagogije u Hrvatskoj do 1918. godine*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
41. Pregrad, Z. (1978). Stogodišnjica prvog zakonskog reguliranja predškolskih odgojnih ustanova u Hrvatskoj. *Pedagoški rad.* 33 (9-10), str. 506-511.
42. Previšić, V. (1976). Predškolski odgoj na II učiteljskoj skupštini. u: Pazman, D. Plavljančić, D., Prodanović, M. i Puževski, V. (prir.). *Stota obljetnica II opće hrvatske učiteljske skupštine – Školstvo i prosvjeta Banije i Siska*. Zagreb: PKZ, 59-62.
43. Serdar, E. (1992). Tragovi Materinske škole Jana Amosa Komenskog u hrvatskoj predškolskoj pedagogiji, *Anali za povijest odgoj*, 1 (1), str. 87-91.
44. Šidak, J., Gross, M., Karaman, I. i Šepić, D. (1968). *Povijest hrvatskog naroda*. Zagreb: Školska knjiga.
45. Škoda, M. (1984). Počeci predškolskog odgoja u Hrvatskoj i njegove karakteristike. *Zbornik za povijest školstva i prosvjete.* 17, 5-16.
46. *Teorija zabavišta*, (bez oznake autora, godine i nakladnika).
47. Vračić, B. i Kovačić, A. (1996). *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog, knjiga 1 i 2*. Zagreb: Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog, Zagreb.
48. Vučetić, M. (1977). Pripremanje vaspitača za rad u predškolskim ustanovama na teritoriji današnje Vojvodine od osnivanja do danas, *Predškolsko dete*, vol. 7 (2): 229-249.
49. Vukasović, A. (2007). *Jan Amos Komensky i Hrvati*. Zagreb: Društvo hrvatsko-slovačkoga prijateljstva.
50. Vuković, M. (1885). *Hrvatske učiteljske skupštine*. Bjelovar: Tisak i naklada knjižare i tiskare J. Fleischmanna.
51. *** (1892). Zabavišta za malu djecu (Kako bi se zabavišta mogla urediti u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji), *Napredak*, XXXIII (14), str. 213-216.
52. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogija*. Zagreb: Školska knjiga. Žitković, M. (1874). Zabavišta. u: *II. obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinji 25., 26. i 27. kolovoza 1874*. Zagreb: Centralni odbor II. obće hrv. učit. skupštine.

THE BEGINNINGS OF INSTITUTIONAL PRESCHOOL EDUCATION IN CROATIA AND ITS BASIC FEATURES

Abstract: *Modernization changes that started in Croatian society in the second half of 19th century had a huge impact on women employing out of their homes. That fact was the reason of establishing kindergartens as the specific institutions for preschool children. The first of such institutions in Croatia was opened in 1869 in Zagreb. After that they opened even in other parts of Croatia. Establishment of such institutions for preschool children attracted attention of domestic pedagogy that published various thesis about that subject. The beginning of the first kindergartens led to the opening of one-year seminars for preschool teachers in the academic year of 1880/81. All mentioned above indicates the fact that the national pedagogical professional work kept pace with the European experiences of organization of institutional pedagogical education.*

Key words: *Croatia, 19th century, kindergartens, Croatian pedagogical thought, educational practice, preschool teacher, professional development.*

